

Anna PETRASOVSKY*
Natural law aspects for legal regulation of water**

Abstract

The change of actual economic, social conditions and internal and external policies of Hungary had a significant impact on the natural condition and water management of Carpathian Basin. The state played an increasingly active role in water management and its legal regulation. The 19th century version of natural law provided a theoretical basis for this role of the state. The merit of this new critical theory of reason was to elaborate the theoretical principles of individual rights and legal regulation of public law derived from them in a coherent system. Special maxims have not been elaborated yet, but the certain parts of natural law concept involve aspects which are related to water as a subject of legal regulation. The state recognizes natural resources, including water, as part of its national wealth. They are subject to legal regulation, according to which the state is empowered to intervene in ownership relations of individuals. Natural law lays down the legitimate criteria of this state's intervention. The state, on the one hand, must ensure the protection of private interest, on the other hand, under strict conditions, the public reason also has to be enforced against private interests.

Keywords: natural law, state authority, national wealth, natural resources, public reason

1. Introduction

Legal regulation of water as a result of its diverse nature has not been framed coherently. The problem area relating to water could hardly meet the requirements of homogenous rules, since a number of political aspects, changing environmental, economic and demographic tendencies, and last but not least, the explosive improvement of scientific and technological solutions have a significant impact on the relationship of humanity with water. More and more problems are becoming global issues in the 21st century and the making their legislative framework requires global solution, as well. It can therefore be said, that nowadays the situation came to a comprehensive review and rethinking based on reasonable concepts of water-related legal regulations, particularly the Sustainable Development Goals¹ adopted by the members states of the UN in September 2015, for which water has a key role according to point 6 of the document.

Anna Petrasovszky: Natural law aspects for legal regulation of water – Természetjogi szempontok a víz jogi szabályozásához. *Journal of Agricultural and Environmental Law* ISSN 1788-6171, 2019 Vol. XIV No. 26 pp. 193-218 doi: 10.21029/JAEL.2019.26.193

* dr. jur., PhD, associate professor, University of Miskolc, Faculty of Law, Department of Legal History, jogpetra@uni-miskolc.hu

** *A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.*

¹ Zlinszky & Balogh ed. 2016, 57.

The need for a comprehensive and coherent legal regulation of water² is justified by two further factors. On the one hand, the water can be regarded as an increasingly scarce natural resource by the middle of 21st century – in accordance with the studies of *World Resources* Institute.³ The global population growth and the technological innovations available for richer and richer societies increase the worldwide demand for water. However, it foreshadows the collisions between different needs, the risk of conflicts becoming global. On the other hand, water – often due to irresponsible activity of mankind – is considered to be a major issue of a number of disasters and harmful events.

In such cases the natural and man-made environment should even be protected against damages caused by water. It is therefore appropriate to consider the water issues together with its environmental concerns, not just its natural resource aspects.

2. The change of water management and its environmental impacts in Hungary until the 19th century

The thousands of years of history of our nation proves the conclusion, that the water management and its legal regulation shall simultaneously be taken into consideration with its natural, economic, political and social reasons and consequences. After settling in the Carpathian Basin the Hungarians were engaged with the water-preserving water management of complex nature as the study of Bertalan Andrásfalvy⁴ pointed out. During the Middle Ages there existed a highly-considered water management in flood-plains. Our predecessors did not attempt to prevent the spring abundant flooding, but on the contrary, they tried to spread it in a wider area digging fosses of hundreds of meters and canals. As the water receded, the fosses and canals led the water back to the rivers with the growing number of fishes in the flooded areas. Foreigners visiting Hungary noticed how rich our waters were in fish. The flood-plains were dry all the winter, where sufficient feeding was provided for the livestock of population without fodder produced in arable land. During floods the excrement of grazed animals in flood-plain accelerated the formation of biological chain for feeding fish. Forests of fruit trees were planted in the flood-plains, which also favoured the apiculture, and in summer they provided an excellent soil for producing vegetable. The large water area kept for a longer period was beneficial for the microclimate of the area, so a significant drought did not have to be anticipated. All this assumed a biophilia of high level, primarily an advanced handling of water.

² Recognising the importance of demand for these problems the Hungarian Academy of Sciences launched its National Water Research Programme in 2016, *"the purpose of which is to provide the scientific base of National Water Strategy (Jenő Kvassay Plan) of the Hungarian Government and to put water science researches in the focus of international forefront. The principal goal is to elaborate a multidisciplinary and practice-oriented water science research programme, as well as to strengthen the institutional basis and international relations, and to support the integration of relevant science workshops and databases"* Hungarian Academy of Sciences 2016.

³ World Resources Institute 2018.

⁴ Andrásfalvy 2013, 1313–1321.

This complex agricultural practice declined from the 13th century onwards as a result of change of the external economic conditions and external and internal political circumstances. The Hungarian gray cattle began to become a sought-after commodity in Western Europe, which made the involvement in producing goods for external markets more and more profitable exceeding the previous, subsistence, self-sustaining nature of agriculture. The role of pasture in treeless flat country began to be appreciated instead of groves, forests and orchards. The gradually worsening internal political conflicts from the beginning of the 13th century accelerated this process, when weakening of the central state authority the feudal lords fought against one another ravaging one another's land. It had been culminated by the era of Turkish occupation from the 16th century, which led to the depopulation of the central parts of the country, the destruction of agricultural practices and the desolation of huge area of the Great Plains. Moreover neglecting water management resulted in paludification in other areas. Several villages specialised for self-catering disappeared and the population was crowded into market towns. The lucrative production of goods was concentrated on expropriated large-scale holdings in Royal Hungary.

By means of the Urbarium of 1767 issued by Maria Theresa the structure of agricultural holdings disadvantageous from an economic point of view was consolidated *de jure*, as well. By virtue of this legal regulation the expropriation of forests for arable area formerly possessed by the community of peasants took place. The main exploitation of remaining forests with their dense plantations of trees of the same age and breed suitable for growing straight tree trunks was represented by the industrial production of wooden goods. In such forests the near-ground vegetation was reduced. On the one hand, it meant less amount of food for farm animals. On the other hand, due to the deforestations and changing nature of plantation of trees the rainwater reached the rivers in a shorter time causing floods in spring and autumn, and drought in summer. It gradually claimed the need for flood defence and solution of agricultural irrigation. The prosperity of industrially growing cereal crops and their selling at foreign markets required the construction of the network for waterway transport. It is not by chance, the matter of canalization, redrawing the map of water area of the Great Plains and the development of irrigation canals proved to be one of the crucial national economic issues in the 19th century. All this led to the cessation of flood plain management.⁵ The claim for water regulation is shown by the fact that whereas the legal regulation regarding water hardly ever appeared in our laws in the course of the former centuries, however, in the years of 1800's, especially in their last third, the Hungarian Parliament established acts referring to water issues.⁶

⁵ Andrásfalvy 2013, 1313–1321.

⁶ Act 4:1840, Act 10:1840, Act 38:1840, Act 13:1867, Act 1:1868, Act 10:1870, Act 19:1870, Act 25: 1868, Act 34:1870, Act 19:1871, Act 21: 1871, Act 39:1871, Act 40:1871, Act 11:1874, Act 43:1876, Act 25: 1879, Act 34: 1879, Act 35:1879, Act 21:1880, Act 39:1880, Act 40: 1880, Act 61: 1881, Act 7: 1882, Act 26: 1882, Act 14: 1884, Act 35:1884, Act 8:1885, Act 15:1885, Act 23:1885, Act 27:1885.

3. Natural law as the foundation of the state coordination of rational management

From the 16th century onwards the issue of the effective management of state was brought to the focus of ideas seeking explanations for social phenomena. Natural law researching self-organizing mechanism took a strong racionalistic turn from the 17th century. In this process, in view of the ideas of enlightenment, it created a specific version known as the law of reason doctrine by the turning point of the 19th century, which became a synonym for the theoretical jurisprudence.⁷ By this nomination it referred to the fact, that contrary to the former natural law based on racionalism in its strict sense *'the source of rights are provided by their ethical justification'*,⁸ and that can be concluded by pure reason by means of formal logic. The law of reason doctrine approving the *'moral turnaround'* by Immanuel Kant derived the source of rights not from human instincts, but it started from the premise that human being is able to control himself as a rational being, and in consequence he is ethically responsible for his deeds.⁹

The natural law approach focuses on man. Principles and system tools of it serve the improvement of the living conditions of man by means of recognizing and distinguishing the morally correct from the incorrect. In the moral aspect natural law considers man to be able to differentiate the legitimate from the illegitimate. Therefore, the issue is not what he can do within the scope of natural rules and his physical abilities, but what it is allowed to do, in other words, what he should do on the basis of reason.¹⁰

Natural law elaborated its theoretical conclusions for the practical application from this new aspect, in which it attributed a prominent role to public management in the public interest. It strived to reveal the principles of operating rationally organized state based on an up-to-date legitimate legal order. Therefore, the state as a political community demanded an important role in managing economic, social and political processes. It also elaborated its theory in accordance with the fact on what basis the state interferes in the economic and private matters of individuals. The realization of public good was considered to be the central idea, for which the state was endowed with extensive power. It was also willing to ensure the private interests, however, it tried to comprise the diversified private interests along community goals. All this assumed the organisation and operation of a modern public administration.

The merit of this new critical theory of reason was to elaborate the theoretical principles of individual rights and legal regulation of public law derived from them in a coherent system. This natural law trend rooted in the Hungarian legal philosophy in the first decades of 19th century, as well as it is available in the contemporary legal

⁷ cf. Szabadfalvi 2011, 1–13.

⁸ Balogh 2015, 13.

⁹ Bayer 1998, 157.

¹⁰ *"Si igitur quaeratur de jure, et injuria, non quaeritur, quid possimus, b. e. quid juxta leges physicas per vires naturales valeamus, sed quid liceat nobis, b. e. quid nobis juxta leges rationis competat."* Szibenliszt 1820, 1–2., cf. Kant 1991, 325.

literature written in Latin.¹¹ Special maxims have not been elaborated yet, but the certain parts of natural law concept involve aspects which are related to water as a subject of legal regulation.

4. The concept of ownership of natural resources

The beneficial water management from the viewpoint of the common goods envisaged by natural law cannot do without the clarification of issues concerning the ownership of water, therefore a coherence between private and public interests is needed to be created. In the system of natural law, the legal institutions originally based on individual legal institutions are explained and derived from them, expressing the convictions that „*all rights of civil society can be derived from the rights that originally belonged to an individual*”.¹² Amongst the individual rights, the ownership possesses one of the most decisive features, which is considered to be an essential legal institution in relation to the disposal over water.

Natural law among individual rights draws a distinction between inherent rights and acquired rights, the first category of which is characterized by formal equality of rights and inalienability, amending the previously mentioned statement with the issue, that in case of the type of inherent rights, that can be materialized, the possibility of alienation is provided.¹³ Regarding the acquired rights, the acquisition of rights shall be conditional, since by this our competencies can be extended, and simultaneously the rights of others are restricted. Acquired rights contain entitlements which entitle man on the basis of the accomplished fact. Therefore, the ownership can be classified in the category of acquired rights, and it is defined by natural law as a right of discretionary disposition over substance of a certain thing and benefits originated from it.¹⁴

¹¹ Literature in Latin used in the study are as follows: Carl Anton Martini: *De lege naturali positiones in usum Academicarum Hungariae, Pars Theoretica*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1795, Carl Anton Martini: *Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis*, Vindobonae, Typis Ioann. Thom. nobilis de Trattern, 1779., Francisci Nobilis de Zeiller: *Jus naturae privatum*, Editio Germanica tertia Latine reddita a Francisco Nobili de Egger, Viennae, apud Car. Ferdinandum Beck, MDCCCXIX (1819)., Franz Edlen von Zeiller- Franz von Egger: *Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lersätzen des seligen Freyherm C. A. von Martini vom Staatsrechte, mit beständiger Rücksicht auf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller/von Franz Egger*, Wien und Triest: Geistinger Band 2., 1810., Szibenliszt Mihály: *Institutiones juris naturalis, conscriptae per Michaellem Szibenliszt*, Tomus I. Jus naturae extrasociale complectens, Jaurini, Typis Leopoldi Streibig, 1820., Szibenliszt Mihály: *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibenliszt* Tomus II. Jus naturae sociale complectens, Eger, 1821., Virozsil Antal: *Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Pest, Typis Josephi Beimel, 1839. – Interpretation of Latin texts is based on the translation of author of the study.

¹² Strauss 1992, 132.

¹³ "Formale jus (personalitatis) est necessarium, inalienabile [...] E contra omne materiale jus connatum est contingens, alienabile. [...] Ideo etiam haec [jus]aequitas non est per se subsistens jus, sed potius proprietas omnium jurium connatorum." Szibenliszt 1820, 53., cf. Zeiller & Egger 1819, 55.

¹⁴ "Acquirere jus significat, nostram juris sphaeram ampliare, et aliorum restringere. Quod nisi velimus esse injusti, nonnisi supposito quodam facto fieri potest; hinc jura acquisita sunt, quae homini competere sola ratione

Interpretation of ownership as an acquired right does not mean that it would not be regarded as a fundamental right.¹⁵ It cannot be interpreted as an inherent right because if we were to do, anyone could use anything arbitrarily as his own property. In contrast, on the ground of ownership it is the owner who has the right to use the matter by excluding anyone else.¹⁶ Natural law examines ownership from the viewpoint of acquiring it, and in this context the examination of original acquisition – as legitimacy of which all derivative ownership is based on – is of primary importance.¹⁷ It prescribes three classic conditions for original property acquisition: 1) the objective acquirability, i. e. thing should be acquirable without prejudice to the rights of others; 2) seizing upon (*apprehensio*) subjectively, i. e. having regard to the acquiring subject, and finally 3) the indication of it (*signatio*) to the outside world.¹⁸

Natural law proves the interpretation of ownership as a fundamental right, origin of which is not derived from the state, it can exist regardless of it.¹⁹ Only the state, however is able to provide the security most effectively where the ownership can be enforced relatively scot-free. The protection provided by the state proves to be even the most effective that guaranteeing perfect safety by the state is an utopian goal.²⁰ To create a relatively safe existence the state has the duty to prescribe and ensure the legitimate way of acquisition and protection of ownership by means of appropriate acts.

Nevertheless, this obligation of state does not mean that the state wouldn't be able to limit the enforcement of ownership in the public interest, the reason of which has been traced back to principle of *Salus rei publicae* as the supreme law. According to natural law the idea of the legally protected freedom of citizens may be originated from this supreme law, which empowers all citizens to pursue their aims freely and legitimately until they threaten the objective of state, i. e. the aim of the whole

intelliguntur proposito quodam facto, et systematica eorumdem expositio est objectum juris hypothetici naturalis.[...] Inter jura acquisita primum est jus domini, quod est objectum juris hypothetici naturalis" Szibeniszt 1820, 65., cf. Zeiller & Egger 1819, 76–78.

¹⁵ *"Verum igitur est titulum originariae acquisitionis subjective consideratum remote in jure personalitatis proxime vero in jure connato rebus utendi situm esse"* Szibeniszt 1820, 78., cf. Zeiller & Egger 1819, 76–78.

¹⁶ *"Jus domini non esse connatum, sed acquisitum, patet. Nam jus domini cum juribus connatis stat in contradictione: quia vi jurium connatorum quilibet qualibet re externa pro arbitrio uti potest, vi juris domini autem dominio competit jus omnes reliquos ab usu rei excludendi."* Szibeniszt 1820, 76., cf. Zeiller & Egger 1819, 78.

¹⁷ *"jam ideo [...] quia in originaria justa existentia derivativae acquisitionis sita est."* Szibeniszt 1820, 70.

¹⁸ *"Itaque tria sunt requisita originariae acquisitionis domini: 1-um est objectivum, ut nempe objectum immediate sit acquiribile, quin aliorum jus violetur, 2-um et 3-um est subjectivum, quia subjectum acquires spectat, nempe apprehensio, et signatio."* Szibeniszt 1820, 81.

¹⁹ *"Ideo certum est omne dubium circa talia signa nonnisi in Civitate per determinatas dispositiones tolli posse; at propterea non sequitur „jus domini ex effectu societatis civilis esse derivandum, societas enim civilis domini titulum non creat, ut Rousseau erronee docuit, sed societas civilis dominium tantum conservat, et tuetur."* Szibeniszt 1820, 81.

²⁰ *"an jus domini sine Civitate satis securum foret? Respondemus plene convicte cum adversariis nostris, tantum in Civitate verum, securumve dominium dari posse, quamvis etiam in Civitatibus omnimoda securitas haberi non possit."* Szibeniszt 1820, 81.

community. This is the basis of the natural law doctrine that the freedom of citizens to act can only be restricted by the state in the public interest. Individuals, therefore have their own authority, own freedom to act, protection of which is the responsibility of state.²¹

Natural law considers all those natural resources, regardless of their ownership, as the assets of state (*bona civitatis*) that can serve as suitable instruments for the purposes of state. Natural law considers all those natural resources, regardless of their ownership, as the assets of state that can serve as suitable instruments for the purposes of state. Natural law in the sphere of division of things adopts a special categorisation regarding the goal of state. Goods considered as natural resources (*bona civitatis*) can be owned either by persons (*bona propria*), or can temporarily belong to no-one as free-standing goods (*bona iacentia*), i. e. they exist as assets no longer at disposal of certain persons in the territory of state. The latter category is not completely covered by the scope of term *res nullius*, i. e. nobody's thing. Thus, the free-standing goods in the territory of state cannot be occupied freely by anyone. Such goods cannot be the subject of original acquisition, because the territorial sovereignty of state (*ius territoriale*) refers to them. The goods in someone's ownership can be owned privately (*bona privata*) or by the public (*bona publica*). According to further differentiation among public goods there are some that belong to the community thought, they are still used by individuals, such as rivers, river banks, mountains, roads, etc. Goods, however, which are not used by individuals but all citizens are entitled to them are called as patrimonial wealth of state (*patrimonium civitatis*). Public buildings, public spaces, lakes, and mines etc. are regarded as such by natural law. This latter group of goods is allocated to the category by natural law, that is generally referred to as treasury wealth (*bona Camerae*), and it is considered in monarchial states as crown wealth (*bona coronalia*), and in republics as national wealth (*bona nationalia*).²²

In order to attain the objective of state, i. e. for the sake of state's welfare, the state power extends to both free-standing and public goods in the territory of state and even more in some cases for public interest the state may still claim for private goods. The regulation of disposal over natural resources, such as water and land ownership, in accordance with the above stated, is determined by the community approach of the state. However, the enforcement of it falls into competence of the effective governance.

²¹ "proinde singulus habet suam juris spheram, cujus protectio toti Civitati incumbit (§ 47.). Cum porro in omni societate per commune bonum ipse finis societatis, quatenus obtinetur, et per salutem publicam non impeditus progressus ad finem societatis obtinendum intelligatur, clarum est, cur fini Civitatis, vel jurium securitati commune bonum, vel salus publica substitui possint." Szibeniszt 1821, 64.

²² "Haec etiam bona Camerae, in monarchicis Civitatibus bona coronalia, in republicis bona nationalia appellantur" Szibeniszt 1821, 177., cf. Martini 1779, 57., Zeiller & Egger 1819, 165–166., Virozsil 1839, 366.

5. Ius emines as the theoretical basis of state intervention in ownership relations

The natural resources, including waters in their natural forms are considered by natural law regulation of ownership as the environmental values relevant for the community of state. These values – regardless of their ownership – from the viewpoint of the state are regarded as assets (*bona in civitate, dominium nationale*), for the sake of conservation, enhancement and consumption of which natural law provides particular legal instruments for the state which must be enforced in exercising effective governance.

Natural law regards the principle of purpose limitation as the major characteristic feature of the effective governance. State as the supreme political entity exclusively possesses the fundamental right according to which it defines the tools needed to achieve its goal by applying the valid legal order and it is entitled to enforce them.

It requires the measures which allow the state to govern all persons effectively under its territorial jurisdiction. It requires the measures which allow the state to govern all persons effectively under its territorial jurisdiction.²³

Ownership is also interpreted by natural law as a tool for achieving goals of man, rather than an end of it. The system of ownership - derived from freedom as a legal institution – is guaranteed by the state, its main objective is to grant freedoms, therefore to protect ownership. The state is able to fulfill this defence function with legitimate practice of appropriate regulatory and restrictive instruments granted for it. In order to achieve it, the state based on its territorial authority (*ius territoriale*) disposes of the ownership over its national assets and state function as an owner is exercised as public authority (*imperium*). Accordingly, relations of the ownership in the territory of state are regulated by the state in the interest of public. Regarding the principle *summum ius, summa iniuria*, the unlimited ownership is not to be acceptable. Therefore, the public good - including the private interest of others to be protected – requires the restriction of ownership in certain cases. This is the supreme power of state (*ius eminens*), and it is derived from the ownership of state based on its territorial authority, it is also called the eminent domain (*dominium eminens*). The attribute of eminent expresses the dual tendencies of the state authority. On the one hand, it refers to the peculiar, overcoming all other authorities and power-based character of the state in its territory as the *maxima societas*, on the other hand, to the exceptional opportunity of exercising this power.

For the reason that the primary duty of state is to grant the undisturbed practice of civil rights, the intervention of state in private relations can only be taken place on an exceptional (*eminens*) basis, in preference of public interests. General interest objectives, which can be related to the legal regulation of water, are primarily explained with regard to the police power of the state (*ius politiae*) by natural law of the early

²³ "Civitati essentiale Imperium civile [...] est jus media ad finem Civitatis jure valido determinandi, et exequendi [...] h. e. actiones omnium subditorum ad communem securitatem pro arbitrio dirigendi, et cum hae directio in suo exercitio etiam Civitatis gubernatio vocetur [...]. Eum [imperium civile] tot juribus gaudere, quot necessaria sunt ad finem Civitatis assequendum." Szibeniszt 1821, 166–167., cf. Martini 1779, 18., Zeiller & Egger 1819, 49.

19th century. According to its interpretation, the police power of the state is aimed at determining the measures and their application which – moreover, they are suitable for the protection and increase of private property – are able to guarantee an adequate living standards for citizens.²⁴ In addition, this state power indirectly serves defence of the security of state and the removal of counteracting forces.²⁵ The particular tasks are categorized by natural law concepts in the interest of three objectives: 1) ensuring the basic needs for living (*ius politiae respectu rerum necessariorum*), 2) providing the useful goods (*ius politiae respectu rerum utilium*), and finally 3) guaranteeing the pleasure of pleasant pastime (*ius politiae respectu rerum iucundarium*).

The part of certain measures taken for this purpose are aimed at promoting these goals, and the others must be applied to remove barriers of public goals.

In order to enforce public interests grouped in the above-defined categories – taking the legal regulation of water in consideration – natural law of that time presents the following duty and entitlements of the state:

Regarding the basic needs for living the provision of healthy water supply, the safe organisation of sanitation and wastewater management, and the prevention of accidents and incidents threatening them. They relate to the measures that are suitable for preventing and eliminating flooding and other water-related disasters, crimes and acts of terrorism. The provision of healthy water supply for everyone is served by the public price control applied (*ius rerum pretia levia reddendi*), as well as the social measures taken for most deprived persons (*ius egenis prospiciendi*). Regarding the health care considered to be basic necessity there exist measures taken for the benefits of therapeutic or health purpose of water use. By promoting the profitable activities the supports the prosperity of agriculture (*ius agriculturam promovendi*) including the provision of water used for irrigation, the protection against damages caused by flooding and groundwater, as well as, their mitigation. Regarding the support of industrial production (*ius opificia perficiendi*) the issues of industrial use of water should be regulated.

The state measures referring to the meaningful use of leisure time (*ius civium iucunditati*) are aimed at guaranteeing citizen's moral character, social relationship, intellectual life and recreation and leisure opportunities at an appropriate level. It refers to promoting constructions based on both public and private initiatives for this purpose. Regarding water, for example, establishing swimming pools and other water sports complexes should be taken into consideration.

In the interest of the objectives stated above, besides the fact that the state can provide specific support and incentives for its citizens, it can restrict their freedoms in an exceptional (*eminens*) way. The state power extends to all the matters which, on the one hand, can be suitable tools for achieving public goals, for public necessity, on the other hand, to the ones which hinder the achievement of this goal. Therefore, *ius eminens* covers such things in the state territory, the possession of which in private

²⁴ Martini 1779, 158.

²⁵ "Haec notio convenit cum recentiorum notion, qui Politiam definiunt, esse complexum remediorum, quibus securita [...] promovetur." Szibeniszt 1821, 158–159., cf. Zeiller & Egger 1819, 163–167., Virozsil 1839, 329–335.

hands undermines the realisation of public objectives, so by means of withdrawing them from the private property they become necessary and useful for achieving of public goals.

In addition to the public interest, the principle of gradualness should be of primary importance in the field of opportunity reserved for the state. By practicing this opportunity the state is expected to keep the principle of graduality.

In this regard, the *ius eminens* may refer to whole substance of private wealth, but in specific cases it may relate to the requisition of personal service, such as military service in the event of war or enforcement of doing personal service in catastrophic events, for example in flood prevention. Therefore, this right is regarded as *ius supereminens* by the contemporary scientific literature referring to the fact that it involves the personal and material capability of citizens.²⁶

Considering the fact that this state action may drastically restrict the rights of citizens, when exercising it the state should meet certain requirements as follows: 1) It can only be practiced for the purpose of state and it may only take place, if it seems to be the only effective tool to achieve the state goals. Consequently, based on the principle of graduality, as far as the goal of state can be achieved by more gentle means, this right may not be exercised. 2) The legal base for exercising this right can only be an emergency situation or achievement of a greater benefit for the community. Ultimately however, there cannot be more reasons than state's interest, as well as public welfare (*ratio status*). 3) Persons whose property or personal service was concerned by *ius eminens* should receive fair compensation (*resarcitio damni*).²⁷

6. Other legal means of state: *ius financiae*, *ius tributi*

The state is endowed by natural law with additional legal means relating to private ownership for the effective management of its economic life. The financial authority of state (*ius financiae*) as well as the right of taxation derived from it, as opposed to *ius eminens* referring to substance, i. e. capital of wealth – they exclusively extend to the income of private fortune.²⁸ Systematic and structuring theory

²⁶ "Quare dominium eminens res subditorum proprias versatur; potestas vero eminens in personas exercetur. Utrumque venit nomine juris eminentis, supereminentis, quia super jura, ac dominia privatorum omnia eminet" Szibenliszt 1821, 189–190., cf. Kautz 1871, 164., Martini 1779, 62., Virozsil 1839, 376–377., Zeiller & Egger 1810, 230–231.

²⁷ "Conditiones, sub quibus justum exercitium juris eminentis agnoscitur, sunt sequentes: 1) Exercitium juris eminentis tantum propter finem Civitatis fiat; [...] 2) Si super bonis, vel personalibus praestationibus unius vel aliquorum pro bono Civitatis per Imperantem disponatur, iis, qui praecipuo onere gravati fuerunt, simul ac finis Civitatis admittit, resarcitio damni fieri debet [...] 3) In solo statu necessitatis, vel majoris cujusdam utilitatis reperitur sufficiens ratio, ex qua jus eminens intelligi possit, quae ratio iustifica, seu principium juris hujus cum ratio status adpelletur, dicere possumus, jus eminens in ratione status fundari." Szibenliszt 1821, 152–153., cf. Martini 1779, 62., Zeiller & Egger 1809, 232–234., Virozsil 1839, 379–383.

²⁸ "Modus, quo potestas fincialis in bona privata exerceri potest, est duplex: nempe vel quad quaedam solum consecratia, vel quoad ipsam horum substantiam. [...] Si potestas fincialis in consecratia bonorum privatorum exerceatur, jus tributi sensu lato nominari potest" Szibenliszt 1821, 186., cf. Martini 1779, 60–61., Zeiller & Egger 1809, 226., Virozsil 1839, 371.

of 19th century natural law concept also indicated that taxes are different depending on what purpose they are imposed and what activities the taxable person refer to, and to what extent they are considered to be necessary.

Natural law defines the purpose of taxation to provide material resources necessary for the operation of state (*ad sumtus publicos*). In so far as the required amounts for the purpose of the state are not available, the means necessary for it have to be provided by citizens.²⁹ The financial power of the state, however, can only be enforced to such an extent as far as it is justified by state's needs which cannot be covered by public purse.

There is a specific kind of taxation when it is based on and justified by beneficial ownership (*ususfructus*) related to public goods, i. e. using a thing without spoilage of its substance. Taxes with those characteristics is nominated *vectigal*, and the right related to it is named *ius vectigalis*. In practice widely used contributions of that nature are the charges to be paid for the use of roads, bridges, markets and in special regard to natural waters for the use of rivers, maritim straits and ports (*maris vectigal*), or fees liable for natural water resources. Today such a *vectigal*-type of contributions is considered to be the fees to be paid for the pressure and private use of natural environment, for example the fees for pressure on the groundwater. The contributions by the name of *taxa* are classified into a separate category by natural law theory, they include fees chargeable for receiving service provided by public costs. According to this classification, in case the state or municipalities are responsible for drinking water supply as well as treatment of waste water, the fees for them should be considered to be a type of tax (*taxa*).

The general principles of legitimate exercise regarding the tax policy of state are summarised in five points by contemporary natural law theorists: 1) The extent of contribution to public spending shall correspond to whatever is the necessary extent of expenditure. 2) In the case of the extraordinary expenditure of state – in line with the principle of expropriation relating to the substance of private property – by the cessation of the necessary cost claims, the obligation to contribute to public costs on account of private property should be removed. 3) The contributions of citizens shall meet their material conditions, therefore anyone earning more profit has to contribute more to public spending, since those that are better-to-do can enjoy more benefits from public goods. The nature of equality of all citizens requires that both the richer and the poorer have to take part collectively in realizing the common goals. In order to ensure state's objectives in the most effective manner, the richer should be more involved in achieving it. 4) Since the consumption of citizens depends on the extent of their contribution, it is appropriate to impose less demand on the poor, considering the basic needs for living. 5) No person on his own, or from his own position, whether a native-

²⁹ "Si illud, nulla est justa ratio, ob suam privati ad partem suorum bonorum suppeditandam adstringi, et Imperans potestatem financialem exercere posset: contra si hoc, potestatem financialem jure exercet in bona privata." Szibeniszt 1821, 184., cf. Martini 1779, 59–60., Zeiller & Egger 1819, 223–224.

born or a legal resident, has any exemption from the financial power relating to private assets.³⁰

7. Summary

The facts stated above clearly reveal that, in the field of water issues, the change of actual economic, internal and external political and social conditions of Hungary had a significant impact on natural conditions and water management of the Carpathian Basin.

It was the state that played an increasingly active role in water management and its legal regulation. The law of reason version of natural law served as a theoretical basis for it in the first half of 19th century. The merit of this version of natural law is that it elaborated the individual rights and principles of public regulation derived from them. Special maxims have not been elaborated yet, but certain parts of natural law concept involve aspects which may be related to water as a subject of legal regulation. Natural resources including water were considered by the state as the part of its national wealth. Regardless of their ownership they are treated as subjects of legal regulation whereby the state by the virtue of *ius eminens* is empowered to intervene in the ownership relations of society.

³⁰ "Ex dato principio, et fine potestatis financialis in bona privata fluunt sequentes ejusdem justi limites: 1) mensura praestationum cum necessitate erogationum congruat; [...] 2) Cessante necessitate erogationum praestationes quoque adoleri debent; [...] 3) Praestationes sint pro ratione facultatum civium; [...] 4) Quatenus pro mensura praestationum consumptio civium eligitur, eatenus rebus ad vitam necessariis, velut pani, carni, lignis, quam minima onera, contra iis, quae soli commodati, et voluptati inserviunt graviora imponatur, [...] 5) In se, et natura sua nulli civi, sive sit persona physica, sive moralis competit immunitas a potestate financiali quoad sua bona." Szibenliszt 1820, 185–186., cf. Martini 1779, 60., Zeiller & Egger 1809, 224–226.

Bibliography

1. Andrásfalvy B (2013) A víz a magyar történelemben, *Magyar Tudomány* 13(11). pp. 1313–1323.
2. Bayer J (1998) *A politikai gondolkodás története*, Osiris, Budapest.
3. Hungarian Academy of Sciences (2016) Nemzeti Víz tudományi Program, https://mta.hu/mta_hirei/rendszersemeleto-megkozelites-elindult-az-akademia-nagy-vizprogramja-106471 [26.09.2018]
4. Kant I (1991) *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat, Budapest.
5. Kautz G (1871): *Az államigazgatás és igazgatási jog alapfonalai folytonos tekintettel Angol-, Franczia- és Németország törvényhozása- és birodalmára, Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után s hazai viszonyainkra és törvényhozásunkra való utalásokkal*, Kiadja Ráth Mór, Pest.
6. Martini C A (1779) *Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis*, Typis Ioann. Thom. nobilis de Trattern, Vindobonae.
7. Martini C A (1795) *De lege naturali positiones in usum Academicarum Hungariae, Pars Theoretica*, Typis Regiae Universitatis, Budae.
8. Schanda B & Balogh Zs ed. (2015) *Alkotmányjog – Alapjogok*, Pázmány Press, Budapest.
9. Strauss L (1992) *Természetjog és történelem*, Pallas Stúdió-Attraktor Kft., Budapest.
10. Szabadfalvi J (2011) Natural Law Tradition in Hungary from the End of the Middle Ages to 19th Century, in: "L'Ircervo" 1, pp. 1–13.
11. Szibenliszt M (1820) *Institutiones juris naturalis, conscriptae per Michaellem Szibenliszt, Tomus I. Jus naturae extrasociale complectens*, Typis Leopoldi Streibig, Jaurini.
12. Szibenliszt M (1821) *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibenliszt Tomus II. Jus naturae sociale complectens*, Typis Leopoldi Streibig, Jaurini.
13. Virozsil A (1839) *Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Typis Josephi Beimel, Pest.
14. Zeiller F & Egger F (1810) *Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lersätzen des seligen Freybern C. A. von Martini vom Staatsrechte, mit beständiger Rücksicht auf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller/von Franz Egger, Geistinger Band 2*. Wien und Triest.
15. Zeiller F & Egger F (1819) *Jus naturae privatum, Editio Germanica tertia Latine reddita a Francisco Nobili de Egger*, apud Car. Ferdinandum Beck, Viennae.
16. Zlinszky J & Balogh D ed. (2016) *Világunk átalakítása, A fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja, Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott 70/1. sz. határozata*, Pázmány Press, Budapest.
17. World Resources Institute (2018) <https://www.wri.org/tags/water-stress> [20.06.2018]

PETRASOVSZKY Anna*
Természetjogi szempontok a víz jogi szabályozásához**

1. Bevezetés

A víz jogi szabályozása annak szerteágazó jellege miatt nem alkot egységes rendszert. Egy homogén szabályozás iránti igénynek a vízzel kapcsolatos problémakörök nehezen is felelhetnek meg, hiszen számos eltérő politikai megfontolás, változó környezeti, gazdasági, demográfiai tendencia, és nem utolsósorban a tudományos-technológiai megoldások robbanásszerű fejlődése jelentősen befolyásolja az ember vízhez való viszonyát. Az újabb és újabb felmerülő problémák a XXI. században globális méreteket öltenek, jogi normákkal történő lekövetésük is globális megoldásokat igényelnek. Éppen ezért fogalmazhatunk úgy, hogy napjainkra megérett a helyzet a vízhez kötődő joganyag átfogó felülvizsgálatára, ésszerű koncepciók mentén történő újra gondolására, különös tekintettel az „*ENSZ tagállamai által 2015 szeptemberében elfogadott Fenntartható Fejlődési Célokra*”,¹ amelyek elérésében a dokumentum 6. pontja szerint a víznek kulcsszerepe van.

A víz átfogó és koherenciát mutató szabályozásának igényét² a továbbiakban két tényező is indokolja. Egyrészt a vízre – amint azt a *World Resources Institute* tanulmányai³ állítják – a XXI. század derekára egyre szűkösőbb természeti erőforrásként tekinthetünk. A globális népességszámbeli növekedés és az egyre gazdagabbá váló társadalmak rendelkezésére álló technológiai újítások világszerte növelik a vízszükségletet. Ez pedig előrevetíti a különféle érdekek, igények összeütközését, a konfliktusok globális méretűvé válásának kockázatát. Másodsorban a víz – nem ritkán az emberiség felelőtlen tevékenységének következményeként – számos katasztrófa, káresemény főszereplője. Ilyen esetekben éppen a vízzel és az általa okozott, természeti illetve épített környezetünket érintő károkkal szemben kell védelmet biztosítani.

Anna Petrasovszky: Natural law aspects for legal regulation of water – Természetjogi szempontok a víz jogi szabályozásához. *Journal of Agricultural and Environmental Law* ISSN 1788-6171, 2019 Vol. XIV No. 26 pp. 193-218 doi: 10.21029/JAEL.2019.26.193

* dr. jur., PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék, e-mail: jogpetra@uni-miskolc.hu

** *A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.*

¹ Zlinszky & Balogh szerk. 2016, 57.

² Az ez iránti igény jelentőségét felismerve a Magyar Tudományos Akadémia 2016-ban elindította a Nemzeti Víztudományi Programját, amelynek „*célja a kormány vízügyi stratégiája, a Kvassay Jenő Terv tudományi alapjainak biztosítása és a víztudományi kutatások nemzetközi élvonalba emelése. Kiemelt feladata multidiszciplináris és gyakorlat orientált víztudományi kutatási program kidolgozása, továbbá az intézményi alapok és nemzetközi kapcsolatok erősítése, illetve támogatni a releváns tudományos műhelyek és adatbázisok integrálását.*” Magyar Tudományos Akadémia 2016.

³ World Resources Institute 2018.

Célszerű tehát a vízügyi kérdéseket a természeti erőforrás szempontjain túl környezetvédelmi vetületükkel együtt figyelembe venni.

2. A vízgazdálkodás változása és annak környezeti hatásai Magyarországon a XIX. századig

Azt a megállapítást, hogy a vízgazdálkodás és annak jogi szabályozása során indokolt egyszerre számításba venni annak természeti, gazdasági, politika, szociális okait és következményeit, bizonyítja nemzetünk múlt évezredes történelme. A Kárpát-medencében történő letelepedést követően a magyarság komplex jellegű, vízmegtartó vízgazdálkodást folytatott. Ahogyan Andrásfalvy Bertalan rámutatott,⁴ a középkor folyamán Magyarországon átmondolt ártéri gazdálkodás folyt. A tavaszi árvízbőszéget elődeink nem próbálták meg megakadályozni, hanem éppen ellenkezőleg, igyekeztek azt minél szélesebb területen szétteríteni több száz méteres árkok, csatornák ásásával. Apadáskor ezek az árkok, csatornák visszavezették a vizet a folyókba az elárasztott területeken megszorodott halakkal együtt. A Magyarországra látogató idegeneknek is feltűnt a vizek halban való gazdagsága. Az ártér egész télen vízmentes volt, ahol a lakosság állatállománya szántóföldön termelt takarmány nélkül is megfelelő táplálékhoz jutott. Az ártéren legeltetett állatok ürüléke áradáskor meggyorsította a halak táplálékául szolgáló biológiai lánc kialakulását. Az árterekbe gyümölcsfás erdőket telepítettek, ami a méhészkedésnek is kedvezett, nyáron pedig a zöldségtermesztés kiváló talaját adta. A hosszabb ideig fenntartott jelentős mértékű vízfelület a táj mikroklimájára is jótékony hatással volt, így nem kellett számottevő szárazsággal számolni. Mindez egy magas fokú biofilát, elsősorban kifejtett vízkezelési tudást feltételezett.

Ez a komplex mezőgazdasági kultúra XIII. századtól, a külgazdasági környezet valamint a bel- és külpolitikai körülmények változása folytán indult hanyatlásnak. A magyar szürke marha kezdett keresett árucikké válni Nyugat-Európában, ami egyre jövedelmezőbbé tette a külgazdasági áruterelésbe történő bekapcsolódást, meghaladva ezzel a mezőgazdaság korábbi önellátó, önfenntartó jellegét. A ligetek, erdők, gyümölcsösök helyett kezdett felértékelődni a pusztai legelők szerepe. Rásegített erre a folyamatra a XIII. század elejétől egyre jobban elharapódzó belpolitikai viszálykodás, amikor a központi államhatalom meggyengülésével a feudális nagyurak riválisaik földjét is pusztítva küzdöttek egymás ellen. Ezt a folyamatot tetézte be a központi hatalom XIV-XV. századi időszakos megerősödését követően a XVI. századtól kezdve a török hódoltság korszaka, amely az ország középső részének elnéptelenedéséhez, a mezőgazdasági kultúra pusztulásához, az Alföld hatalmas területeinek pusztasodásához, máshol a vízgazdálkodással való felhagyás miatt elmocsarasodáshoz vezetett. Számos mezőgazdasági önellátásra berendezkedett falu tűnt el, a népesség mezővárosokba tömörült, a jól jövedelmező áruterelés a királyi Magyarország területén is a kisajátított nagybirtokokra koncentrált.

⁴ Andrásfalvy 2013, 1313–1321.

Mária Terézia 1767-es úrbéri szabályozásával jogilag is konzerválódott a nemzetgazdasági szempontból hátrányos, nagybirtokon alapuló birtokszerkezet. A jogi szabályozással megtörtént a jobbágyság addigi közös használatában lévő erdeinek szántóföldi célú kisajátítása. A megmaradt erdők főhaszonvételét azonos fajtájú és korú sűrű faültetvényeivel már az ipari célú faárutermelés jelentette, amely alkalmas volt a hosszú, egyenes gerendáknak való fatörzsek fejlődésére. Az ilyen erdőkben lecsökkent a talajszint közeli növényzet. Ez egyrészt kevesebb táplálékot jelentett a haszonállatok számára. Másrészt az erdőirtások és az erdőültetvények jellegének megváltozása következtében a csapadékvíz rövidebb idő alatt érte el a folyókat, amely tavasszal és ősszel árvizeket, nyáron szárazságot okozott. Ez egyre inkább felvetette az árvízi védekezés és a mezőgazdasági öntözés megoldásának szükségességét. A nagyüzemi gabonatermesztés felvirágzása és külpiacokon történő értékesítése pedig a szállításra alkalmas vízi útvonal megteremtését igényelte. Nem véletlen, hogy a XIX. század egyik központi nemzetgazdasági kérdése az Alföld víztérképének átrajzolása, a folyamszabályozás és öntözőcsatornák kialakításának ügye lett. Mindez az áteri gazdálkodás felszámolását eredményezte.⁵

A vízkérdés szabályozásának komoly igényére mutat rá az a körülmény, hogy amíg a korábbi évszázadok során a vizekre vonatkozó jogi szabályozás csak elvétve jelent meg törvényeinkben, addig az 1800-as években – s különösen is annak utolsó harmadában – az országgyűlés sorra alkotta meg a vízjogi tárgyú törvényeket.⁶

3. A természetjog mint a racionális gazdálkodás állami koordinációjának megalapozója

A XVI. század óta az állam hatékony igazgatásának kérdésköre került a társadalom jelenségeire magyarázatot kereső eszmék fókuszába. A társadalom önszervezési mechanizmusát kutató természetjog a XVII. századtól erőteljesen racionalista fordulatot vett. Ennek folyamányaként a felvilágosodás eszmeiségét szem előtt tartva a XVIII. és XIX. század fordulójára egy sajátos észjogi verziót hozott létre, és *észjogtan*, *észjogtudomány* néven az elméleti jogtudomány szinonimájává vált.⁷ Elnevezésével arra utalt, hogy – a szigorú értelemben vett racionalizmuson alapuló korábbi természetjoggal szemben – „a jogok forrása erkölcsi igazolhatóságukban rejlik”,⁸ amely a tiszta ész által a formális logika segítségével kikövetkeztethető. Az Immanuel Kant *morális fordulatát* befogadó új természetjogi irányzat a jogok forrását már nem az ember ösztöneiből vezette le, hanem abból a tételtől indult ki, hogy az ember racionális

⁵ Andrásfalvy 2013, 1313–1321.

⁶ 1840. évi IV. tc.; 1840. évi X. tc.; 1840. évi XXXVIII. tc.; 1867. évi XIII. tc.; 1868. évi I. tc.; 1870. évi X. tc.; 1870. évi XIX. tc.; 1868:XXV. tc.; 1870. évi XXXIV. tc.; 1871. évi XIX. tc.; 1871. évi XXI. tc.; 1871. évi XXXIX. tc.; 1871. évi XL. tc.; 1874. évi XI. tc.; 1876. évi XLIII. tc.; 1879. évi XXV. tc.; 1879. évi XXXIV. tc.; 1879. évi XXXV. tc.; 1880. évi XX. tc.; 1880. évi XXXIX. tc.; 1880. évi XL. tc.; 1881. évi LXI. tc.; 1882. évi VII. tc. 1882. évi XXVI. tc.; 1884. évi XIV. tc.; 1884. évi XXXV. tc.; 1885. évi VIII. tc.; 1885. évi XV. tc.; 1885. évi XXIII. tc.; 1885. évi XXVII. tc.

⁷ v. ö. Szabadfalvi 2011, 1–13.

⁸ Balogh 2015, 13.

lényként képes ösztönein felülemelkedve irányítani cselekedeteit, így tetteiért erkölcsileg is felelős.⁹

E természetjogi szemléletmód középpontjában az ember áll. Elvei és eszközrendszere az ember életfeltételeinek jobbítását szolgálja azáltal, hogy a tiszta ész segítségével kísérli meg felismerni és megkülönböztetni az erkölcsileg helyest a helytelentől. Az emberre a természetjog morális értelemben úgy tekint, mint aki képes arra, hogy megkülönböztesse a jogost a jogtalantól. Nem az a kérdés számára, hogy mit tehet meg a természeti törvények, fizikai adottságai szabta keretek között, hanem az, hogy mit szabad megtenni, vagyis az, hogy mi az, amit az ésszerűség alapján meg kell, hogy tegyen.¹⁰

Ebből az új aspektusból dolgozta ki elméleti megállapításait a gyakorlati alkalmazás számára, amelyben fontos szerepet tulajdonított a közösség érdekében történő államigazgatásnak. Egy korszerű, legitim jogrenden alapuló és racionálisan szervezett állam működtetésének elveit igyekezett feltárni. Ennek során az államnak mint politikai közösségnek a gazdasági, társadalmi, politikai folyamatok irányításában döntő szerepet szánt. Kidolgozta elméletét arra vonatkozóan is, hogy az állam milyen alapon avatkozik be az egyén gazdasági és magánügyibe. Központi gondolatává a közjó megvalósítását tette, amelynek érdekében az államot széleskörű jogosítványokkal ruházta fel. Biztosítani kívánta a magánérdek érvényesülését is, a sokrétű magánérdeket azonban a közösségi célok mentén igyekezett összefogni. Mindez egy modern közigazgatás megszervezését, működtetését kívánta meg.

A természetjog észjogi változatának érdeme, hogy koherens rendszerben munkálta ki az individuális jogok és a belőlük levezetett közjogi szabályozás elvi alapjait. Ez a természetjogi irányzat a XIX. század első évtizedeiben *a magyar jogelméletben is gyökeret* vert, és a korabeli latin nyelvű jogi irodalomban lelhető fel.¹¹

⁹ Bayer 1998, 157.

¹⁰ „*Si igitur quaeratur de jure, et injuria, non quaeritur, quid possimus, h. e. quid juxta leges physicas per vires naturales valeamus, sed quid liceat nobis, h. e. quid nobis juxta leges rationis competat.*” Szibenliszt 1820, 1–2., v.ö. Kant 1991, 325.

¹¹ A tanulmányban felhasznált latin nyelvű művek: Carl Anton Martini: *De lege naturali positiones in usum Academicarum Hungariae, Pars Theoretica*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1795, Carl Anton Martini: *Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis*, Vindobonae, Typis Ioann. Thom. nobilis de Trattern, 1779., Francisci Nobilis de Zeiller: *Jus naturae privatum, Editio Germanica tertia Latine reddita a Francisco Nobili de Egger*, Viennae, apud Car. Ferdinandum Beck, MDCCCXIX (1819)., Franz Edlen von Zeiller- Franz von Egger: *Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lersätzen des seligen Freyherb C. A. von Martini vom Staatsrechte, mit beständiger Rücksicht auf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller/von Franz Egger*, Wien und Triest: Geistinger Band 2., 1810., Szibenliszt Mihály: *Institutiones juris naturalis, conscriptae per Michaellem Szibenliszt*, Tomus I. Jus naturae extrasociale complectens, Jaurini, Typis Leopoldi Streibig, 1820., Szibenliszt Mihály: *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibenliszt* Tomus II. Jus naturae sociale complectens, Eger, 1821., Virozsil Antal: *Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Pest, Typis Josephi Beimel, 1839. – A latin nyelvű szövegrészek értelmezése a tanulmány szerzőjének fordításán alapul.

A víz jogi szabályozására vonatkozóan ugyan nem dolgozott ki speciális tételeket, az elmélet egyes részei azonban olyan szempontokat tartalmaznak, amelyek a vízre mint a jogi szabályozás tárgyára is megfelelően vonatkoztathatók.

4. A természeti erőforrások tulajdonjogának koncepciója

A természetjog által célul kitűzött közjó szempontjából előnyös vízgazdálkodás nem nélkülözheti a vizek tulajdonjogát érintő kérdések tisztázását, melynek során összhangot kell teremteni a magán és a közérdek között. A természetjog rendszerében a közjogi jogintézmények eredendően *individuális* jogintézményeken alapulva, azokból levezetve kerülnek kifejtésre, kifejezve azt a meggyőződést, hogy „*a civil társadalom összes joga azokból a jogokból származtatható, amelyek eredetileg az egyénhez tartoztak*”.¹² Az individuális jogok között az egyik legmeghatározóbb jelleggel a tulajdonjog bír, ami a víz feletti rendelkezés szempontjából is megkerülhetetlen jogintézmény.

A természetjog az individuális jogok között velünk született és szerzett jogokat különböztet meg, amelyek közül az első kategóriát a formális jogegyenlőség (*aequitas iurum*) és az elidegeníthetetlenség (*inalienabilitas*) jellemzi, kiegészítve ezt a tételt azzal, hogy a velünk született jogok materializálást tűrő típusai esetében fennáll az elidegenítés lehetősége.¹³ A szerzett jogok esetében a jogszerzés, mivel ezáltal saját hatáskörünket bővítjük, másokét pedig egyidejűleg korlátozzuk, a természetjog értelmezése szerint csakis feltételesen történhet meg. A szerzett jogok olyan jogosultságokat tartalmaznak, amelyek az embert valamilyen véghezvitt tény alapján illetik meg. Ilyen megfontolásból sorolható a szerzett jogok kategóriájába a tulajdonjog, amelyet a természetjog egy adott dolog állagával és az abból származó egyéb hasznokkal történő saját belátás szerinti rendelkezés jogaként definiál.¹⁴ A tulajdonjog szerzett jogként történő meghatározása nem jelenti azt, hogy az ne lenne alapvető jog.¹⁵ Velünk született jogként ugyanis azért nem lehet értelmezni, mert ha így tennénk, akkor bárki, bármilyen dolgot tulajdonaként önkényesen használhatna. Ezzel szemben a tulajdonjog alapján csakis a tulajdonost illeti meg az a jog, hogy a dolgot mindenki más kizárásával használhassa.¹⁶

¹² Strauss 1992, 132.

¹³ „*Formale jus (personalitatis) est necessarium, inalienabile [...] E contra omne materiale jus connatum est contingens, alienabile. [...] Ideo etiam haec [jus]aequitatis non est per se subsistens jus, sed potius proprietas omnium iurum connatorum.*” Szibenliszt 1820, 53. v.ö. Zeiller & Egger 1819, 55.

¹⁴ „*Acquirere jus significat, nostram juris sphaeram ampliare, et aliorum restringere. Quod nisi velimus esse injusti, nonnisi supposito quodam facto fieri potest; hinc jura acquisita sunt, quae homini competere sola ratione intelliguntur proposito quodam facto, et systematica eorumdem expositio est objectum juris hypothetici naturalis.[...] Inter jura acquisita primum est jus dominii, quod est objectum juris hypothetici naturalis*” Szibenliszt 1820, 65., v. ö. Zeiller & Egger 1819, 76–78.

¹⁵ „*Verum igitur est titulum originariae acquisitionis subjective consideratum remote in jure personalitatis proxime vero in jure connato rebus utendi situm esse*” Szibenliszt 1820, 78., v.ö. Zeiller & Egger 1819, 76–78.

¹⁶ „*Jus dominii non esse connatum, sed acquisitum, patet. Nam jus dominii cum jurebus connatis stat in contradictione: quia vi iurum connatorum quilibet qualibet re externa pro arbitrio uti potest, vi juris dominii autem dominio competit jus omnes reliquos ab usu rei excludendi.*” Szibenliszt 1820, 76., v. ö. Zeiller & Egger 1819, 78.

A természetjog a tulajdonjogot a megszerzése szempontjából vizsgálja, s e tekintetben az eredeti szerzőmód vizsgálatának van elsődleges jelentősége, mint olyannak, aminek jogszerűségén valamennyi származékos tulajdonszerzés alapul.¹⁷ Az eredeti tulajdonszerzésnek a klasszikus három feltételét állítja fel: 1) az objektíve megszerzhetőséget, vagyis hogy a dolog mások jogának sérelme nélkül legyen megszerzhető; 2) szubjektíve, azaz a szerző alanya tekintettel történő birtokbavételt (*apprehensio*); s végül 3) ennek külvilág felé történő jelzését, regisztrálását (*signatio*).¹⁸

A tulajdonjog alapvető jogként való értelmezését a természetjog azzal támasztja alá, hogy annak eredetét nem az államtól származtatja, a tulajdonjog attól függetlenül is fennállhat.¹⁹ Ezzel együtt azonban leghatékonyabban csak az állam képes megteremteni azt a biztonságot, amiben a tulajdonjog viszonylag sértetlenül érvényesíthető. Az állam által nyújtott védelem még amellet is a leghathatósabbnak bizonyul, hogy a tökéletes biztonság elérése állami keretek között is utópisztikus cél.²⁰ E relatíve biztonságos lét megteremtése érdekében az államnak kötelessége tehát, hogy megfelelő törvények által előírja és garantálja a tulajdonszerzés jogos módjait, a tulajdonjog védelmét.

Az államnak ez a kötelezettsége azonban nem jelenti azt, hogy a tulajdonjog érvényesítését a köz érdekében ne korlátozhatná, amely lehetőségnek az indokát a természetjog a *Salus rei publicae*-ként tételezett legfőbb törvényre vezeti vissza. A természetjog szerint ugyanis e legfőbb törvényből származik a polgárok törvényes szabadságának eszméje, amely valamennyi polgárt felhatalmaz arra, hogy egyéni céljait szabadon és jogszerűen mindaddig kövesse, amíg azok nem ellenkeznek az állam, azaz a teljes közösség céljával. Ez az alapja annak a természetjogi tételnek, hogy a polgár cselekvési szabadsága az állam által csak a köz érdekében korlátozható. Az egyének tehát megvan a saját jogköre, cselekvési szabadsága, amelynek védelmezése az egész állam kötelessége.²¹

A természetjog tulajdoni helyzetére tekintet nélkül az állam javai (*bona civitatis*) között tartja számon mindazon természeti erőforrásokat, amelyek az állam céljainak megvalósítására alkalmas eszközként szolgálhatnak. Természetszerűleg ez az állítás vonatkozik a vízre, mint természeti erőforrásra. A természetjog a dolgok osztályozása terén egy speciális, az állam célját figyelembe vevő csoportosítással él.

¹⁷ „*jam ideo [...] quia in originaria justa existentia derivativae acquisitionis sita est.*” Szibenliszt 1820, 70.

¹⁸ „*Itaque tria sunt requisita originariae acquisitionis dominii: 1-um est objectivum, ut nempe objectum immediate sit acquiribile, quin aliorum jus violetur, 2-um et 3-um est subjectivum, quia subjectum acquirens spectat, nempe apprehensio, et signatio.*” Szibenliszt 1820, 81.

¹⁹ „*Ideo certum est omne dubium circa talia signa nonnisi in Civitate per determinatas dispositiones tolli posse; at propterea non sequitur „jus dominii ex effectu societatis civilis esse derivandum, societas enim civilis dominii titulum non creat, ut Rousseau erronee docuit, sed societas civilis dominium tantum conservat, et tuetur.”* Szibenliszt 1820, 81.

²⁰ „*an jus dominii sine Civitate satis securum foret? Respondemus plene convicte cum adversariis nostris, tantum in Civitate verum, securumve dominium dari posse, quamvis etiam in Civitatibus omnimoda securitas haberi non possit.*” Szibenliszt 1820, 81.

²¹ „*proinde singulus habet suam juris spheram, cujus protectio toti Civitati incumbit (§ 47.). Cum porro in omni societate per commune bonum ipse finis societatis, quatenus obtinetur, et per salutatem publicam non impeditus progressus ad finem societatis obtinendum intelligatur, clarum est, cur fini Civitatis, vel jurium securitati commune bonum, vel salus publica substitui possint.*” Szibenliszt 1821, 64.

A természeti erőforrást jelentő javak (*bona civitatis*) vagy valamely személyek tulajdonában állnak (*bona propria*), vagy elfekvő javakként (*bona iacentia*), azaz konkrét személyek uralma alatt nem álló dolgokként (*bona adespota*) jelennek meg az állam területén. Ez utóbbi kategória nem fedi le teljes mértékben a *res nullius*, azaz a senki dolga fogalomkörét. Az állam területén elfekvő javakat ugyanis nem okkupálhatja bárki szabadon. Eredeti tulajdonszerzés tárgya ilyen vagy nem lehet, hiszen arra az állam területi felségjoga (*ius territoriale*) vonatkozik. Azon javak viszont, amelyek felett bizonyos személyek tulajdonjoga áll fenn, egyfelől képezhetnek magántulajdont (*bona privata*), másfelől közjavakként tartozhatnak a közösség tulajdonába (*bona publica*). A további differenciálás szerint a közjavak körében vannak olyan dolgok, amelyek – bár mindenki tulajdonát képezik – mégis az egyes személyek használatában állnak. Ilyenek a folyók, a folyópartok, a hegyek, az utak stb. Azokat a dolgokat viszont, amelyek nem állnak az egyes személyek használatában, de valamennyi polgárt megilletik, a természetjog az állam patrimoniális vagyonának (*patrimonium civitatis*) nevezi. Ilyenként említi meg a természetjog a középületeket, a köztelkeket, tavakat, bányákat, stb. A javaknak ez utóbbi kategóriáját sorolja a természetjog ahhoz a vagyontörvényhez, amit általában kincstári vagyonnak (*bona Camerae*) hívnak, illetve amelyeket a monarchikus államokban korona-javak (*bona Coronalia*), a köztársaságokban nemzeti vagyon (*bona nationalia*) elnevezéssel ismernek.²²

Az állam jogköre az államm cél, azaz a közjó megvalósítása érdekében az államban elfekvő javakra és a közjavakra egyaránt kiterjed, sőt az állam közérdekből bizonyos esetekben a magánvagyonra is igényt tarthat. A természeti erőforrások, így a víz és az annak keretét adó földtulajdon feletti rendelkezés szabályozását a fentiek értelmében az állam közösségi szemlélete határozza meg. Ennek érvényesítése pedig a hatékony kormányzás feladatkörébe tartozik.

5. A tulajdoni viszonyokba történő állami beavatkozás alapja: a *ius eminens*

A természetjog tulajdoni szabályozása a természeti erőforrásokra – így a vizek természetes állapotukban előforduló formáira is – úgy tekint, mint a társadalom, az ország szempontjából fontos környezeti értékekre. Ezen értékek – tulajdoni formájukra tekintet nélkül – az állam szempontjából olyan vagyonnak minősülnek (*bona in civitate, dominium nationale*), amelynek megőrzésére, gyarapítására, igénybevételére a természetjog az állam számára különleges jogi eszközöket biztosít, s amely eszközöket az államnak a hatékony kormányzás során érvényesítenie kell.

A hatékony kormányzás legfőbb jellemvonását a természetjog elsődlegesen a célhoz kötöttségben ragadja meg. Az állam a legmagasabb szintű politikai egységként egyedül rendelkezik azzal az alapvető joggal, melynél fogva az érvényes jogrend által meghatározza azokat az eszközöket, amelyek az állam céljának megvalósításához szükségesek, valamint feljogosítja ezek foganatosítására. Ehhez olyan intézkedések szükségesek, amelyek a fennhatósága alá tartozó valamennyi személy ügymond

²²„Haec etiam bona Camerae, in monarchicis Civitatibus bona coronalia, in republicis bona nationalia appellantur” Szibenliszt 1821, 177., v. ö. Martini 1779, 57., Zeiller & Egger 1819, 165–166., Virozsil 1839, 366.

kormányzását ténylegesen lehetővé teszik. E jog gyakorlását nevezi a természetjog az állam kormányzásának (*civilis gubernatio*), ami annyi és olyan jellegű jogosultság gyakorlásában nyilvánul meg, amennyi és amilyen jelleggel az állam általános és aktuális céljának eléréséhez szükséges.²³

A természetjog a tulajdonjogot is az emberi célok megvalósítására szolgáló eszköznek, nem pedig célnak tekinti. A szabadságból levezetett tulajdonrendszert mint jogintézményt az állam garantálja, fő célja a szabadságjogok biztosítása, ekként a tulajdon védelme. Az állam e védelmi feladatát a számára biztosított megfelelő szabályozási, s egyszersmind korlátozási eszközök jogszerű igénybevételével képes ellátni. Ennek érdekében az állam a területi felségjogából (*ius territoriale*) eredőben a saját nemzeti vagyona felett tulajdonjoggal rendelkezik, az állam tulajdonosi funkcióját közhatalmi funkcióként, azaz közhatalmi jogosultságként (*imperium*) gyakorolja. Ebből következően közérdekből szabályozza a területén lévő magánjogi viszonyok alakulását. A *summum ius, summa iniuria* elvre hivatkozva a korlátlan magántulajdont nem tartja elfogadhatónak, mivel a közjó – beleértve más állampolgárok védendő magánérdekét is – bizonyos esetekben a magántulajdon korlátozását teszi szükségessé. Ez az állam rendkívüli jogköre (*ius eminens*), amelyet – mivel az az állam területi felségjogán alapuló tulajdonosi jogköréből ered – *dominium emines* elnevezéssel is illettek. Az *eminens* jelző ezen állami jogosultság kettős irányultságát is kifejezi. Utal egyfelől a *maxima societas*-ként fellépő állam jogkörének sajátos, a területén minden más hatalmi jogkörön felülemelkedő legfőbb hatalmi jellegére (*imperium*), másfelől e hatalom gyakorlásának kivételes lehetőségére.

Abból a megfontolásból, hogy állam elsődleges feladata polgárai számára a jogok zavartalan gyakorlásának garantálása, az állam magánviszonyokba történő beavatkozása csak kivételes (*eminens*) jelleggel, mégpedig közérdekű céllal történhet meg. Azokat a közérdekű célokat, amelyek a víz jogi szabályozását érinthetik a XIX. század eleji természetjog elsődlegesen az állam rendészeti feladatkörét (*ius politiæ*) illetően fejti ki. Értelmezésében a *ius politiæ* olyan eszközök meghatározására és alkalmazására irányul, amelyek – amellet, hogy alkalmasak a magántulajdon megvédésére és gyarapítására – megfelelő életvitelt biztosítanak a polgárok számára.²⁴ Emellett ez az állami jogkör indirekt módon az állam biztonságának védelmét, az ez ellen ható erők elhárítását is szolgálja.²⁵ Az elméleti munkák a konkrét feladatokat három cél érdekében csoportosítják: 1) az életvitel alapvető szükségleteinek biztosítása (*ius politiæ respectu rerum necessariarum*), 2) a hasznos dolgok biztosítása (*ius politiæ respectu rerum utilium*), 3) és a szabadidő kellemes eltöltésének kellemes biztosítása (*ius politiæ respectu rerum*

²³ „Civitati essentielle Imperium civile [...] est jus media ad finem Civitatis jure valido determinandi, et exequendi [...] h. e. actiones omnium subditorum ad communem securitatem pro arbitrio dirigendi, et cum hae directio in suo exercitio etiam Civitatis gubernatio vocetur [...]. Eum [imperium civile] tot juribus gaudere, quot necessaria sunt ad finem Civitatis assequendum.” Szibenliszt 1821, 166–167., v. ö. Martini 1779, 18., Zeiller & Egger 1819, 49.

²⁴ Martini 1779, 158.

²⁵ „Haec notio convenit cum recentiorum notion, qui Politiæ definiunt, esse complexum remedium, quibus securita [...] promovetur.” Szibenliszt 1821, 158–159., v.ö. Zeiller & Egger 1819, 163–167., Virozsil 1839, 329–335.

incundarium). Az e célokból alkalmazandó egyes eszközök egy része e feladatok előmozdítását hivatottak elősegíteni, más eszközök pedig a közcélok akadályait igyekeznek elhárítani.

Az e csoportosításban megjelenő közérdekek érvényesítésére – ha a víz jogi szabályozását tartjuk szem előtt – az alábbi állami feladatokat, jogosultságokat találjuk a korabeli természetjogban:

Az életszükségletek biztosítása (*ius de vitae necessariis prospiciendi*) között az egészséges ivóvíz ellátás, valamint szennyvízelvezetés biztonságos megszervezése, lebonyolítása, és az ezeket veszélyeztető események megakadályozása. Ez olyan intézkedéseket is érint, amelyek alkalmasak az árvíz – és egyéb, vízzel összefüggő katasztrófák, bűncselekmények, terrorcselekmények – megakadályozására és elhárítására. Az egészséges ivóvíz ellátás mindenki számára történő biztosítását szolgálja a víz hatósági árának megállapítása (*ius rerum pretia levia reddendi*), valamint az arra rászorulóknak számára biztosított szociális intézkedések (*ius egenis prospiciendi*). Az alapvető szükségletnek tekintett egészségügyi ellátás (*ius sanitatem curandi*) terén gondolhatunk olyan intézkedések megtételére, amelyek az egészségügyi, gyógyászati célú vízfelhasználás érdekében történnek.

A hasznat termelő tevékenységek támogatása során az állam elősegíti a mezőgazdaság prosperitását (*ius agriculturam promovendi*), melynek része lehet a öntözővíz biztosításának elősegítése, a talajvíz- és árvízkárok elleni védelem, a kárenyhítés. Az ipari termelés támogatása (*ius opificia perficiendi*) tárgyában szabályozni kell a víz ipari felhasználásának kérdéseit.

Az emberek erkölcsi jellemének, társas kapcsolatainak, szellemi életének és szórakozási, kikapcsolódási formáinak színvonalas garantálását célozza a szabadidő eltöltésének biztosítására irányuló állami intézkedések köre (*ius civium incunditati*). Ez érinti mind a közösségi, mind pedig a magánkezdeményezésen alapuló, e célokat szolgáló építkezések támogatását, így a vízzel kapcsolatban gondolhatunk például strandok, uszodák, vízi sportlétesítmények létrehozására.

A fentiekben megfogalmazott célok érdekében, amellet, hogy az állam konkrét támogatásokat, ösztönzéseket adhat polgárai számára, kivételes (*eminens*) jelleggel korlátozhatja is polgárainak szabadságát. Az államhatalom kiterjed minden olyan dologra, amely egyrészt alkalmas eszköznek mutatkozik az állam céljának elérésére, másrészt azon dolgokra is, amelyek a cél elérésében akadályozzák. A *ius eminens* tehát az állam területén található azon dolgokra is vonatkozik, amelyeknek magánkézben való birtoklása gátolja az állami célok megvalósítását, és e helyzet megszüntetésével, azaz a magántulajdonból való kivonással e dolgok az állami célok elérésére szükséges és hasznos dolgokká válnak.

Az állam számára fenntartott e lehetőség terén elsődleges szempontnak a közérdek mellett a fokozatosság elvének követése minősül. Az állam e lehetőségének gyakorlása során be kell, hogy tartsa a fokozatosság elvét.

E tekintetben a *ius eminens* érintheti a magánvagyon egész állagát, de különleges esetekben kiterjedhet az állampolgárok személyes szolgálatának igénybevételére is, úgy mint háborús veszély esetén katonai szolgálatra, vagy katasztrófavédelmi műveletekre, így például árvizek elleni védekezés során igénybe vett személyes szolgálatra kötelezésre.

Ezért nevezi e jogkört a korabeli szakirodalom *ius supereminens*-nek is, utalásképpen arra, hogy a honpolgárok vagyoni és személyes képességére egyaránt kiterjed.²⁶ Tekintettel arra, hogy ez az állami cselekvés akár drasztikusan is korlátozhatja az állampolgárok jogait, ezért annak gyakorlása során meghatározott követelményeknek kell megfelelni: 1) Gyakorlása kizárólag az állam céljának érdekében történhet, és csak akkor, ha az állami célok elérésére ez tekinthető az egyedüli hatékony eszközhöz. Következésképp a fokozatosság elve alapján mindaddig, amíg az állam célja ennél kíméletesebb eszközökkel is elérhető, ezzel a joggal jogszerűen élni nem lehet; 2) E jog gyakorlásának joglapja kizárólag szükséghelyzet, vagy a közösség számára egyfajta nagyobb haszon elérése lehet. Végző soron azonban nem lehet más indoka, mint az állam érdeke, a közjó (*ratio status*). 3) Azoknak a személyeknek, akiknek vagyonával vagy személyes hozzájárulásuk igénybe vételével szemben az állam e jogot gyakorolta, kártalanítás (*resarcitio damni*), megfelelő kompenzáció jár.²⁷

6. Az állam további jogi eszközei: *ius financiale*, *ius tributi*

A természetjog az államot saját gazdasági életének hatékony irányítása érdekében további magántulajdont érintő jogi eszközzel is felruházza. Az állam pénzügyi jogköre (*ius financiale*), valamint az e jogkörből származó adókiivetés joga (*ius tributi*) – szemben a kisajátítás jogával, amely a magántulajdon állagát, tőke részét érinti – kizárólag a magánvagyon jövedelmeire terjed ki.²⁸ Arra már azonban a XIX. századi természetjogi gondolkodás rendszerező elmélete is rámutatott, hogy az egyes adófajták eltérnek egymástól abban a tekintetben, hogy milyen célból vetették ki, illetve milyen célra fordítják azokat, továbbá, hogy az adóalany milyen jellegű tevékenységéhez kötődik, s hogy mennyire számítanak szükségképpenieknek.

Az adóztatás célját a természetjog is elsődlegesen az állam működtetéséhez szükséges anyagi források előteremtésében (*ad sumtus publicos*) határozza meg. Amennyiben a közjavakból az állam céljára szükséges összegek nem állnak rendelkezésre, akkor az állam polgárainak kell biztosítaniuk az ezekhez szükséges

²⁶ „Quare dominium eminens res subditorum proprias versatur; potestas vero eminens in personas exercetur. Utrumque venit nomine juris eminentis, supereminentis, quia super jura, ac dominia privatorum omnia eminet” Szibenliszt 1821, 189–190., v. ö. Kautz 1871, 164., Martini 1779, 62., Virozsil 1839, 376–377., Zeiller & Egger 1810, 230–231.

²⁷ „Conditiones, sub quibus justum exercitium juris eminentis agnoscitur, sunt sequentes: 1) Exercitium juris eminentis tantum propter finem Civitatis fiat; [...] 2) Si super bonis, vel personalibus praestationibus unius vel aliquorum pro bono Civitatis per Imperantem disponatur, iis, qui praecipuo onere gravati fuerunt, simus ac finis Civitatis admittit, resarcitio damni fieri debet [...] 3) In solo statu necessitatis, vel majoris cujusdam utilitatis reperitur sufficiens ratio, ex qua jus eminens intelligi possit, quae ratio justificata, seu principium juris hujus cum ratio status adpelletur, dicere possumus, jus eminens in ratione status fundari.” Szibenliszt 1821, 152–153., v.ö. Martini 1779, 62., Zeiller & Egger 1809, 232–234., Virozsil 1839, 379–383.

²⁸ „Modus, quo potestas financialis in bona privata exerceri potest, est duplex: nempe vel quad quaedam solum consecraria, vel quoad ipsam horum substantiam. [...] Si potestas financialis in consecraria bonorum privatorum exerceatur, jus tributi sensu lato nominari potest” Szibenliszt 1821, 186., v. ö. Martini 1779, 60–61., Zeiller & Egger 1809, 226., Virozsil 1839, 371.

eszközöket.²⁹ Az állam pénzügyi hatalma azonban kizárólag oly mértékben érvényesülhet, amennyire a rendelkezésre álló közvagyonon felüli állami szükséglet ezt indokolja.

Az adókievetésnek azonban van olyan sajátos fajtája is, amikor az adóztatás alapja és indoka a közjavakon fennálló magáncélú haszonélvezet (*ususfructus*), azaz egy *dolog* – lehetőleg állagromlás nélküli – használata. Az ilyen jellegű adó elnevezése *vectigal*, vagyis díj, az erre vonatkozó jogot pedig díjszabály jogának, *ius vectigalis* nevezik. A gyakorlatban leginkább elterjedt ilyen jellegű adók a közutak, hidak, piacok használatáért fizetendő díjak, valamint – a természetes vizek tekintetében – a folyóvizek, tengerszorosok, tengeri kikötők (*maris vectigal*) vagy akár a természetes vízkészletek használatáért fizetendő díjak. A mai értelemben ilyen *vectigal* típusú adófajtának számítanak a környezeti elemek, azaz a természeti környezet terheléséért, magáncélú használatáért (például talajvízterhelésért) fizetendő hozzájárulások.

A rendszerezés során azonban az elmélet *taxa* elnevezéssel külön kategóriába sorolta azt az adófajtát, amelyet olyan szolgáltatás igénybe vételéért kell fizetni, amely szolgáltatást közköltségen tartanak fenn. Ebben a felosztásban, amennyiben közpénzből fizetett közszolgáltatásként az állam illetve az önkormányzatok működtetik az ivóvíz ellátást, szennyvíztisztítást, az érték fizetendő összeg egyfajta adónak (*taxa*) lenne tekinthető.

A korabeli természetjogi szerzők öt pontban foglalták össze az állami adópolitika jogszerű gyakorlásának legáltalánosabb elveit: (1) A közköltségekhez való hozzájárulás mértékének meg kell egyeznie a költségáfordítás szükséges mértékével. (2) Az állam rendkívüli kiadásai esetén – a magánvagyon állagát érintő kisajátítási jog gyakorlásánál is alkalmazott elvhez hasonlóan – a költségáfordítás szükségességének megszűnésével meg kell szüntetni a magánvagyonból történő hozzájárulás kötelezettségét. (3) A hozzájárulásokat a polgárok anyagi lehetőségeihez kell mérni, aki többre képes, annak többel is kell hozzájárulnia a közkiadásokhoz, hiszen a tehetősebbek a közjavakból is nagyobb hasznot élveznek. A polgári egyenlőség természete kívánja meg azt, hogy a gazdagabbak és a szegényebbek közösen vegyenek részt a közös célok megvalósításában. Ahhoz azonban, hogy az állam céljai hatékonyabban valósuljanak meg, a tehetősebbeknek nagyobb részt kell vállalniuk ennek érdekében. (4) Mivel a polgárok fogyasztása a hozzájárulás a mértékétől függ, az egyenlőtlenségek kiküszöböléséhez célszerű, ha az alapvető létfenntartási cikkek terén a szegényekre a lehető legkevesebb teher rakódjék. (5) Önmagában vagy saját természetéből adódóan senkit – legyen az természetes vagy jogi személy – nem illet meg immunitás az állam magánvagyonra kiterjedő pénzügyi hatalmával szemben.³⁰

²⁹ „Si illud, nulla est justa ratio, ob suam privati ad partem suorum bonorum suppeditandam adstringi, et Imperans potestatem financialem exercere posset: contra si hoc, potestatem financialem jure exercet in bona privata.” Szibleniszt 1821, 184., v.ö. Martini 1779, 59–60., Zeiller & Egger 1819, 223–224.

³⁰ „Ex dato principio, et fine potestatis financialem in bona privata fluunt sequentes ejusdem justi limites: 1) mensura praestationum cum necessitate erogationum congruat; [...] 2) Cessante necessitate erogationum praestationes quoque adoleri debent; [...] 3) Praestationes sint pro ratione facultatum civium; [...] 4) Quatenus pro mensura praestationum consumptio civium eligitur, eatenus rebus ad vitam necessariis, velut pani, carni, lignis, quam minima onera, contra iis, quae soli commodati, et voluptati inserviunt graviora imponatur, [...] 5)

7. Összegzés

A fentiekből láthattuk, hogy a vízügy terén a Kárpát-medence természeti állapotára, vízgazdálkodására milyen jelentős kihatással volt Magyarország mindenkori gazdasági, bel- és külpolitikai, valamint társadalmi viszonyainak folyamatos változása. A vízgazdálkodás és annak jogi szabályozása terén egyre aktívabb szerepet játszott az állam. Ehhez szolgált elméleti alapul a XIX. század első felében a természetjog észjogi irányzata. E természetjog érdeme, hogy koherens rendszerben munkálta ki az individuális jogok és a belőlük levezetett közjogi szabályozás elvi alapjait. A víz jogi szabályozására vonatkozóan ugyan nem dolgozott ki speciális tételeket, az elmélet egyes részei azonban olyan szempontokat tartalmaztak, amelyek a vízre mint a jogi szabályozás tárgyára is megfelelően vonatkoztathatók voltak. Az állam a természeti erőforrásokat, így a vizet is nemzeti vagyona részeként tartja számon. Tulajdoni helyzetükre tekintet nélkül olyan szabályozási tárgyként kezeli, amelynek során *ius emines* jogköréből fakadóan beavatkozhat a társadalom tulajdonjogi viszonyaiba. Ennek az állami beavatkozásnak a jogszerű szempontjait fogalmazza meg a korabeli természetjog. Az államnak egyrészt biztosítania kell a magánérdek védelmét, másrészt azonban – szigorú feltételek betartása mellett – a magánérdekkel szemben is érvényesítenie kell a közérdek céljait.

In se, et natura sua nulli civi, sive sit persona physica, sive moralis competit immunitas a potestate financiali quoad sua bona.” Szibenliszt 1820, 185–186., v. ö. Martini 1779, 60., Zeiller & Egger 1809, 224–226.

Irodalomjegyzék

1. Andrásfalvy B (2013) A víz a magyar történelemben, *Magyar Tudomány* 13(11), pp. 1313–1323.
2. Bayer J (1998) *A politikai gondolkodás története*, Osiris, Budapest.
3. Kant I (1991) *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat, Budapest.
4. Kautz G (1871) *Az államigazgatás és igazgatási jog alapfonalai folytonos tekintettel Angol-, Francia- és Németország törvényhozása- és birodalmára, Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után s hazai viszonyainkra és törvényhozásunkra való utalásokkal*, Kiadja Ráth Mór, Pest.
5. Magyar Tudományos Akadémia (2016) Nemzeti Víz tudományi Program, https://mta.hu/mta_hirei/rendszerselemletu-megkozelites-elindult-az-akademia-nagy-vizprogramja-106471 [2018.09.26.]
6. Martini C A (1779) *Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis*, Typis Ioann. Thom. nobilis de Trattern, Vindobonae.
7. Martini C A (1795) *De lege naturali positiones in usum Academicarum Hungariae, Pars Theoretica*, Typis Regiae Universitatis, Budae.
8. Schanda B & Balogh Zs szerk (2015) *Alkotmányjog – Alapjogok*, Pázmány Press, Budapest.
9. Strauss L (1992) *Természeti jog és történelem*, Pallas Stúdió-Attraktor Kft., Budapest.
10. Szabadfalvi J (2011) Natural Law Tradition in Hungary from the End of the Middle Ages to 19th Century, in: "L'Ircervo" 1. pp. 1–13.
11. Szibenliszt M (1820) *Institutiones juris naturalis, conscriptae per Michaellem Szibenliszt, Tomus I. Jus naturae extrasociale complectens*, Typis Leopoldi Streibig, Jaurini.
12. Szibenliszt M (1821) *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibenliszt Tomus II, Jus naturae sociale complectens*, Typis Leopoldi Streibig, Jaurini.
13. Virozsil A (1839) *Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Typis Josephi Beimel, Pest.
14. Zeiller F & Egger F (1810) *Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lersätzen des seligen Freybern C. A. von Martini vom Staatsrechte, mit beständiger Rücksicht auf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller/von Franz Egger, Geistinger Band 2*. Wien und Triest.
15. Zeiller F & Egger F (1819) *Jus naturae privatum, Editio Germanica tertia Latine reddita a Francisco Nobili de Egger*, apud Car. Ferdinandum Beck, Viennae.
16. Zlinszky J & Balogh D szerk. (2016) *Világunk átalakítása, A fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja, Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott 70/1. sz. határozata*, Pázmány Press, Budapest.
17. World Resources Institute (2018) <https://www.wri.org/tags/water-stress> [2018.06.20.]